

Алещенко В. І. доктор психологічних наук, професор, професор кафедри морально-психологічного забезпечення діяльності військ (сил) Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського
<https://orcid.org/0000-0003-1560-731>

Юркова О. І. ад'юнкт кафедри морально-психологічного забезпечення діяльності військ (сил) Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського
<https://orcid.org/0000-0002-5679-6584>

КІЛЬКІСНИЙ ТА ЯКІСНИЙ АНАЛІЗ СТАНУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТАНКОВИХ ПІДРОЗДІЛІВ ДО ВИКОНАННЯ БОЙОВИХ ЗАВДАНЬ

У статті висвітлені результати етапу констатування дослідження розвитку психологічної готовності військовослужбовців танкових підрозділів до виконання бойових завдань. Дослідження проводилось на основі п'яти компонентів психологічної готовності танкістів: когнітивного, мотиваційного, емоційно-вольового, функціонального та індивідуально-психологічного. Опрацювання та інтерпретація отриманих результатів стали основою для розроблення рівнів психологічної готовності танкістів: високого, середнього та низького.

Ключові слова: психологічна готовність; танкові підрозділи; рівні розвитку; бойове завдання; компоненти.

Вступ. Повномасштабне вторгнення військ російської федерації стало одним із найбільших викликів з часів оголошення незалежності нашої держави. З початку силового протистояння по всій лінії фронту танкісти ведуть оборонні та наступальні дії, виконують бойові завдання на відкритій місцевості та в населених пунктах, здійснюють переміщення у визначені райони та прикриття державного кордону. Отже, спектр професійної діяльності танкових підрозділів дуже широкий, саме вони є «сталевим хребтом» всіх Сухопутних військ Збройних Сил України [1]. Воїни-танкісти набули безцінного бойового досвіду, який був як позитивним, так і негативним. Позитивний – переріс в успішні дії і придушення живої сили та техніки противника, закріплення на стратегічних позиціях, а негативний – на жаль, завдав шкоди психологічному та фізичному здоров'ю особового складу, призвів до знищення бойової техніки та втрати зайнятих позицій.

З перших днів війни стало зрозуміло, що існуючі підходи до підготовки військовослужбовців танкових підрозділів, ведення ними бойових дій не дають очікуваного результату. Паралельно на

практиці з'являються нові способи вогневого ураження, прийоми маневрів та схеми бойових порядків тактичних груп. Наразі ми спостерігаємо значну модифікацію танків у технічному плані, що висуває нові вимоги до екіпажу машини. Слідом за професійними вимогами зростає і питання психологічної готовності танкістів. На нашу думку, процес удосконалення бойової техніки та методів ведення бойових дій має спричинити процес трансформації професійної підготовки військових та відбуватися синхронно з ним.

Виконання бойових завдань танковими підрозділами часто супроводжується значними психоемоційними та фізичними навантаженнями та безпосередньо загрожує життю та здоров'ю кожного з членів екіпажу. Нині ми зможемо перемогти лише тоді, коли будемо враховувати всі фактори, які впливають на психологічну готовність особового складу до виконання бойових завдань, а також здійснювати уміле керування військовими колективами [2].

Наведене вище актуалізує потребу розвитку психологічної готовності військовослужбовців танкових підрозділів до такого рівня, який дасть їм змогу

ефективно виконувати бойові завдання. За таких обставин кількісний та якісний аналіз стану психологічної готовності танкових підрозділів до виконання бойових завдань вкаже на проблемні напрямки професійної підготовки та окреслить способи розвитку психологічної готовності і, як результат, підвищить ефективність їхньої професійної діяльності.

Мета статті полягає у оприлюдненні результатів дослідження щодо кількісного та якісного стану психологічної готовності військовослужбовців танкових підрозділів до виконання бойових завдань

Теоретичне підґрунтя. Проблема психологічної готовності військовослужбовців різних родів військ до виконання бойових завдань посідає важливе місце в обороноздатності ЗС України. Серед українських та закордонних вчених психологічні особливості специфіки десантно-штурмових військ описували у своїх роботах В. Сисоєв, В. Стасюк, О. Блінов, С. Будник; снайперське мистецтво вивчали В. Лобаєв, В. Тимченко, О. Резанов, О. Потапов, С. Лебедева; діяльність саперів досліджували А. Бабаджанян, В. Ковальський, О. Мацько, О. Хміляр, О. Недвига; прикордонники стали об'єктом досліджень О. Сафіна, О. Самойленка, Є. Потапчука, С. Мула; дії військовослужбовців національної гвардії вивчали А. Желого, В. Молотай, В. Пасічник, І. Приходько, І. Воробйов. Зацікавленість науковців темою психологічної готовності обумовлена бажанням підвищити рівень ефективності професійної діяльності військовослужбовців та потребою збереження їхнього психічного здоров'я під час виконання бойових завдань.

Характерологічним пошуком рівнів сформованості психологічної готовності займалися М. Боришевський, О. Ганюшкін, М. Дьяченко, Є. Калінін, Л. Кандилович, Л. Кондрашова, О. Коропецька, О. Мешко, В. Моляко, Л. Орбан, Д. Софіян. У працях цих та інших науковців кількість рівнів сформованості варіюється від трьох до шести та не має однозначного тлумачення.

Вивчаючи досвід країн-партнерів НАТО, ми звернули увагу, що ключову роль у підтриманні психологічної

готовності підрозділу має лідер. Окрім досягнення оперативних цілей, саме лідер оцінює особистісну психологічну готовність кожного військовослужбовця та, оперуючи цими фактами, приймає рішення про придатність підрозділу виконувати бойового завдання [3].

Що стосується психологічної готовності військовослужбовців танкових підрозділів до виконання бойових завдань, то у науковому середовищі зазначена проблема залишається поза увагою, що і зумовило необхідність нашого дослідження.

Методи дослідження. Під час проведення аналізу попередніх джерел та наукової літератури з визначеної проблематики, дотичних до досліджуваної проблеми, ми використали як теоретичні, так і емпіричні методи дослідження, а саме: ретроспективний аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, опитування, анкетування та тестування.

Результати і обговорення. Сучасний танк репрезентує комплекс складних систем та приладів, а виконання бойового завдання танковим підрозділом розгортається у поліфункціональний, багаторівневий процес, який детермінований безліччю негативних чинників впливу, тому, процес розвитку психологічної готовності танкового підрозділу набуває ключової позиції, як запорука ефективної діяльності. Разом з тим, наукової розвідки свідчать про відсутність методики, що відповідає за принципи психодіагностики під час визначення компонентів психологічної готовності військовослужбовців танкових підрозділів.

Отже, таке дослідження було здійснено з застосуванням методу експертних оцінок, а його результатом стало виокремлення основних компонентів психологічної готовності танкістів, а саме: когнітивного, мотиваційного, емоційно-вольового, функціонального компонента та індивідуально-психологічних якостей. Визначений зміст компонента дав нам змогу окреслити основні напрямки дослідження розвитку психологічної готовності військовослужбовців танкових підрозділів, а враховуючи те, що на

сьогодні відсутній єдиний інструментарій щодо дослідження цього феномену, обрати валідний та надійний психодіагностичний блок методик.

Когнітивний компонент психологічної готовності ми дослідили завдяки методиці «Складні аналогії» та діагностиці особистісної креативності Є. Туніка. Провівши дослідження за допомогою першої методики, ми встановили, що 33,64% танкістів мають високі показники мисленнєвої діяльності. Сильною стороною цієї групи є встановлення причинно-наслідкових, кількісних та узагальнюючих логічних зв'язків. У таких досліджуваних превалює образний та абстрактно-логічний тип мислення. На нашу думку, воїн-танкіст, який має такі характеристики, здатен не тільки більш точно та об'єктивно оцінити обстановку і приймати рішення, а й зможе уявно спроектувати майбутній бій та прогнозувати його результати і наслідки. Більша частина (37,18%) танкістів продемонструвала середній рівень за цією шкалою. Вказана група мала знижену концентрацію уваги, що вплинуло на тривалість виконання тестового завдання. Такий факт актуалізує потребу розвитку динаміки мисленневих процесів. Найбільш успішними для групи з середніми показниками були завдання з встановлення антонімічних та синонімічних логічних зв'язків. Низький рівень виявився у 28,24% досліджуваних, які зазнали труднощів з такими мисленневими операціями, як абстрагування, узагальнення і конкретизація.

Аналізуючи дані, отримані завдяки методиці діагностики особистісної креативності Є. Туніка, ми помітили високу варіативність по всіх факторах, що може свідчити про різноманітність виконуваних завдань. Так, допитливість притаманна 28,87% військово-службовців танкових підрозділів. Вони прагнуть розібратися у сутності явищ та ситуацій, продукуючи ідеї, які б могли пояснити труднощі у виконанні бойових завдань, та перебувають у постійному пошуку нових варіантів їх вирішень. Половина (51,13%) досліджуваних має середній рівень допитливості. Тобто, їхня увага прикута переважно до життєво необхідних процесів

та не сягає такої глибокої суті, як у попередньої групи респондентів. Ці військовослужбовці здатні продукувати нові ідеї, проте це, швидше, вимушена міра, спровокована новизною обстановки, ніж їхнє бажання. Низький рівень допитливості властивий 20% військовослужбовців, які навіть у нестандартних обставинах не будуть шукати нові шляхи виконання бойових завдань, а використовуватимуть вже існуючі прийоми. Добре розвинена уява виявилась у 11,54% танкістів, які здатні не тільки в деталях відтворювати обриси місцевості, а й, перебуваючи далеко від місця майбутнього бою, наперед прораховувати різні варіанти розгортання подій. Значно більший (64,79%) групі притаманний середній рівень уяви. Ця група не генерує настільки точні картини майбутнього бою, як попередня, проте, оперуючи відомими даними, здатна спрогнозувати хід майбутнього бойового завдання. Другою за величиною є група з низьким рівнем уяви (23,67%). Важливо наголосити, що переважна більшість танкістів з високим рівнем уяви мала більший досвід виконання бойових завдань. Це дає підстави припустити, що розвиток уяви безпосередньо корелює з наявним бойовим досвідом військовослужбовця. Отримавши дані щодо фактора «складність», ми можемо спостерігати їхню подібність до фактора «допитливість». Так, високий рівень орієнтованості на виконання складних завдань продемонстрували 32,19% танкістів. Часто вони обирають більш складні шляхи досягнення мети, ніж це потрібно. Однак позитивним боком такої властивості є те, що ці військовослужбовці здатні самостійно опановувати нові прийоми бою, генерувати складні військові маневри та успішно застосовувати військову хитрість. До групи з середнім показником належать 56,8% досліджуваних, які успішно, проте без особливого натхнення, розбираються в нових, складних ідеях та надають перевагу вже освоєним. Танкістів, які не мають бажання освоювати складні прийоми ведення бою, виявилось 30,61%. Схильність до ризику притаманна 19,22%, а саме респондентам, для яких характерна наполегливість у відстоюванні своїх

позицій та бажання втілювати їх у життя. Значно більша частина (75,41%) має середні показники схильності до ризику, тож буде втілювати ризиковану ідею або у разі безвиході, або коли буде впевнена в її успішності. На нашу думку, це спричинено відповідальністю не тільки за збереження власного життя, а й за життя всього екіпажу.

Мотиваційний компонент психологічної готовності танкових підрозділів презентує множину спонукальних умов, причин, факторів, що провокують активність особистості і зумовлюють цілеспрямованість її діяльності. Однак було встановлено, що задоволення потреб є не єдиною спонукальною силою. Більшість респондентів, яка брала участь у експертному опитуванні, зазначила, що важливу роль у мотивації до служби в танкових підрозділах має цікавість до професії та військової техніки. Отже, зміст вказаного компонента розкривається в таких якостях: цілеспрямованість, ініціативність, цікавість до професії та військової техніки, прагнення до саморозвитку, професійна активність.

Зважаючи на все наведене вище, для дослідження мотиваційного компонента ми застосували методику «Діагностика професійної мотивації» (автор В. Осьодло) та «Діагностика групової мотивації». Аналіз отриманих результатів з застосуванням першої методики вказує на те, що 46,16% має високі показники оцінювання за шкалою результатів праці. Для цієї категорії значимим є престиж та вагомість їхньої діяльності, тож вони демонструють інтерес до своєї професії та орієнтовані на ефективне виконання поставлених завдань. Більша половина групи (53,84%) демонструє низькі показники оцінювання результатів праці, має недостатню цікавість до професійної діяльності, що, на нашу думку, призводить до відсутності сформованого професійного спрямування. Оцінюючи професійні намагання, ми виявили, що 42,85% досліджуваних притаманні високі показники, а 57,15% демонструють низькі. Це свідчить про те, що перша група здатна до адекватного оцінювання своєї діяльності

та виявляє рішучість та наполегливість у досягненні поставленого завдання; орієнтована на успіх у професійній діяльності та постійно прагне покращення власних результатів. Для другої групи характерним є стратегія уникнення невдач, що, на нашу думку, є причиною недостатньої ефективності їхньої професійної діяльності. Трохи менше половини (44,45%) респондентів усвідомлює те, що ефективність виконання бойового завдання більшою мірою залежить від їхніх зусиль та здібностей, що відповідає високим показникам інтернальності у сфері професійних досягнень. Такі особистості є ініціативними, відповідальними та рішучими, усвідомлюють важливість прийнятих ними рішень та вчинків. Низький рівень за згаданою шкалою домінує у 54,55% танкістів, що проявляється в безініціативності та небажанні брати на себе відповідальність. Ми можемо припустити, що в разі виникнення ускладнень у ході виконання бойового завдання такі військовослужбовці матимуть труднощі з проявом інтернальності. Найбільш значущим мотивом для половини військових, що брали участь у дослідженні (49,11%), є професійні інтереси та цінності. Високі показники за цією шкалою вказують на те, що професійна діяльність для військовослужбовців є не лише обов'язком, а має виражене ціннісно-мотиваційне значення. Характеризуючи представників з низькими показниками цієї шкали (50,89%), варто сказати, що для них професійна діяльність не має вагомого особистісного конструкту та набуває ознак рутинної праці.

Оскільки виконання бойових завдань танковими підрозділами має переважно колективний характер, значним стає рівень групової мотивації та націленість кожного з членів відділення на ефективну діяльність. Саме тому для дослідження вказаної характеристики ми застосували методику «Діагностика групової мотивації». Позитивним є те, що жодна досліджувана група не була негативно та недостатньо вмотивованою до групової діяльності. Найвищий рівень мотивації до групової

діяльності домінував у 32,89% опитаних респондентів. Військовослужбовці цієї групи характеризуються чудовими лідерськими якостями, відповідальністю за виконання спільного бойового завдання. Провідним мотивом до групової діяльності є підтримання бойового духу у відділенні та прагнення до професійної бездоганності всіх членів екіпажу. Трохи більший показник 34,56%, мали досліджувані з достатнім рівнем мотивації для ефективної діяльності, основною спонукою яких було бажання досягти певного соціального (кар'єрного) статусу та отримати матеріальну винагороду. Учасники групи налаштовані на офіційну форму спілкування без налагодження особистісного контакту. 32,55% показали недостатню мотивацію для отримання ефективного результату діяльності. Провідним мотивом військовослужбовців цієї групи була зовнішня орієнтація на недопущення особисто ними помилок у професійній діяльності.

Головною метою *емоційно-вольового компонента* є володіння собою та сконцентрованість на виконанні бойового завдання. Вагомими вольовими якостями для військовослужбовця танкового підрозділу ми визначили наполегливість, рішучість, саморегуляцію, здатність відповідати за прийняті рішення та стійкість психоемоційного стану [4]. Наведені вище показники ми дослідили за допомогою тесту самооцінки стресостійкості С. Коухена і Г. Вілліансона (в адаптації Ю. Щербатих), діагностики вольового потенціалу Н. Фетіскіна та 16-факторного опитувальника особистості Р. Кеттелла.

Отримані результати вказують на те, що високий рівень стресостійкості притаманний 20,79% військовослужбовців танкових підрозділів. Ці особистості мають гарно розвинену резистентність та здатність у стресових ситуаціях до швидкої мобілізації всіх ресурсів, які включають механізми саморегуляції захисних процесів. Це дає нам підстави стверджувати, що ці військовослужбовці переживають стрес на стадії тривоги та здатні самостійно з ним впоратись, не втрачаючи функціонального стану.

Найбільша група (42,5%) опитаних респондентів продемонстрували середній рівень стресостійкості. Під час тривалого впливу стресорів характерними ознаками для цієї групи є збалансування витрат адаптаційних резервів відповідно до зовнішніх умов напруження функціональних систем. Виходячи з того, що здатність протистояти негативним факторам є динамічною структурою, яка має властивості швидко змінюватися, військовослужбовці з цієї групи потребують постійної підтримки належного рівня стресостійкості та відновлення моральних ресурсів. Групу з низьким рівнем спротиву стрес-факторам склала 36,71%. Ці військовослужбовці мають низький адаптаційний резерв, а у разі тривалого впливу стресорів високої інтенсивності механізми захисно-приспосувальної регуляції припиняють свою роботу. Ми припускаємо, що такий рівень обумовлений емоційною незрілістю особистості, оскільки переважна більшість представників цієї групи була віком від 20 до 35 років.

Здатність до вольових зусиль танкових підрозділів ми дослідили, застосовуючи методикау Н. Фетіскіна. Проаналізувавши отримані результати, ми не виявили кореляційного зв'язку між рівнем вольового потенціалу та посадою військовослужбовця. Тобто, показники сили волі особистості в більшій мірі залежать не від значущості та вагомості покладених на її обов'язків, а від особливостей нервової системи, набутого бойового досвіду та психологічної зрілості особистості. Таким чином, аналіз кількісних даних вказує на те, що високий рівень вольового потенціалу притаманний 29,18% танкістів. Представників цієї групи характеризує ініціативність, цілеспрямованість та наполегливість у реалізації заздалегідь усвідомленого плану дій. Вони з легкістю долають перешкоди, які постають у ході виконання нового бойового завдання. Під час інтенсивних боїв танкісти з високим рівнем вольового потенціалу зберігають ясність думок та можуть об'єктивно оцінити обстановку, контролюють свій емоційний стан та здатні до планомірного, послідовного виконання

функціональних обов'язків. Однак негативною стороною даної категорії військовослужбовців є жорсткість позицій навіть у незначних побутових ситуаціях.

Середній рівень вольового потенціалу спостерігається у 44,12% представників танкових підрозділів. Стикаючись з труднощами, ці військовослужбовці намагаються їх подолати, проте без особливої завзятості. Вони не перевантажують себе додатковими завданнями, що виходять за межі їхньої функціональних обов'язків, та простіше сприймають ситуацію, що складається. В ході тривалого інтенсивного бойового зіткнення у них знижується довільний контроль емоційних станів та реакцій, що заважає змобілізованості сил. Цікавим є факт, що військові з середнім рівнем вольового потенціалу демонстрували найнижчий рівень тривожності.

Низький рівень вольових якостей продемонстрували 26,7% військовослужбовців. Під час виконання бойового завдання ця група часто несамостійна, приймаючи рішення, довго сумнівається та потребує сторонньої підтримки. Низький рівень розвиненості наполегливості вказує на те, що невдачі їх деморалізують, а труднощі часто змушують відмовитися від запланованого.

Аналіз результатів дослідження показав, що 51,37% опитаних респондентів є емоційно стійкими. Цій категорії властива професійна активність, вони здатні тверезо оцінити ситуацію, дотримуватись високого рівня суспільних норм. Узгодженість і витриманість емоційних проявів превалюють над нерегульованими та експресивними вчинками. Емоційно нестійкі респонденти, яких виявилось 48,63%, характеризуються низьким рівнем самоорганізації і, відповідно, низькою дисципліною у відділенні. Більшість з них не має вираженої позиції лідера та воліє делегувати управлінську функцію іншим членам відділення. Досліджуючи показники стриманості, ми виявили, що 53,33% танкістів є експресивними особистостями. Вони відкриті і веселі в спілкуванні, часто ініціативні, що дає їм змогу займати позицію емоційного лідера в групі. 46,67% є більш раціоналістичними,

мислять практично та не піддаються імпульсивним спалахам. Зважаючи на те, що досліджувана група поділилась майже порівну, ми помітили, що переважну більшість першої групи склали танкісти віком 24–34 роки, а другу групу утворили воїни віком 35–45 років, що дає нам підстави вважати, що з віком прояви імпульсивності та певної безтурботності зменшуються.

Вивчаючи військовослужбовців на предмет тривожності, ми встановили, що 73,21% є спокійними та впевненими у собі, а решта (26,79%) є чутливими до зовнішніх проявів, залежними від схвальної думки оточення та часто страждають від почуття провини.

Функціональний компонент психологічної готовності демонструє найбільшу прикладну значущість. Засадничими якостями цього компонента є: доведена до найвищого рівня сенсомоторних та сенсомовних реакцій, стійке функціонування, фізична витривалість, змога тривалий час перебувати у закритому просторі, прийнявши вимушену позицію тіла, точне відчуття часу, відстані та положення у просторі (мається на увазі психічний процес, який формує у свідомості параметри предметів, їхню форму, розмір, відстань до них). Таким чином, для отримання об'єктивних результатів дослідження цих якостей ми використали методики «Таблиці Шульте» (в адаптації В. Марищука, І. Сисоєва), а для дослідження особливостей перемикання уваги – методику «Проста сенсомоторна реакція» для дослідження зорово-моторної та слухово-моторної реакції та методику «Реакція на рухомий об'єкт», яка допомогла дослідити стабільність нервових процесів збудження та гальмування в корі головного мозку.

За результатами дослідження перемикання уваги ми можемо констатувати, що 12,38% військовослужбовців танкових підрозділів мають високі показники, про що свідчить велика кількість правильних відповідей за короткий проміжок часу. Такі військовослужбовці швидко включаються в робочий процес, здатні тривалий час перебувати у функціональному стані та

зберігати психічну стійкість в умовах інтенсивного пошуку важливої інформації. Найбільша група досліджуваних (45,17%) продемонструвала середні результати перемикання уваги. Ці представники виконували завдання швидко, проте зі значною кількістю помилок. Спираючись на ці факти, ми можемо зробити висновок, що скорочення часу перемикання уваги з одного об'єкта на інший збільшує вірогідність здійснення помилкової дії, що, у свою чергу, значно знижує ефективність діяльності всього відділення. Танкістів з низьким рівнем перемикання уваги виявилось 42,45%. Насамперед вони мають низький рівень психічної стійкості, що, на нашу думку, є причиною зниження концентрації уваги на конкретній дії. Досліджувані здійснювали велику кількість орієнтовно-пошукових рухів очима, однак мали суттєві труднощі з фіксацією на одному об'єкті.

Сенсомоторні здібності військовослужбовців танкового підрозділу ми визначили як одні з ключових. Час простої сенсомоторної реакції є інтегральним показником швидкості проведення збудження по різних ланках рефлекторної дуги, яка включає час на фізико-хімічні процеси в рецепторах, проведення збудження від рецепторів у центральну нервову систему (зоровий центр) і від неї в рухову область проведення збудження до м'язів та їх опрацювання. Такий шлях проведення збудження по центральних утвореннях дає змогу розглядати час простої сенсомоторної реакції як критерій збудливості центральної нервової системи і надає латентному періоду значення адекватного показника її функціонального стану.

Оцінка швидкості сенсомоторного реагування здійснюється за довжиною латентного періоду рухових актів, тобто за показником прихованого часу від моменту пред'явлення подразника до початку відповіді на нього. Сенсомоторні здібності військовослужбовців танкового підрозділу ми визначили як одні з ключових. Отже, для визначення швидкості опрацювання інформації, яку сприймає зорова сенсорна система (найінформативніша для танкіста),

та відповіддю на неї, ми визначили латентний період моторної реакції. Інтерпретувати вдалося більшість відповідей респондентів протягом контрольної сесії.

Таким чином, аналізуючи результати дослідження простої сенсомоторної реакції, ми виявили, що у 39,71% танкістів показники латентного періоду сенсомоторної реакції перебувають у межах норми. Варто зазначити, що переважна більшість цих військовослужбовців мала високі показники мисленнєвої діяльності та високий рівень стресостійкості, що дає нам підстави стверджувати наявність кореляційних зв'язків між цими трьома властивостями особистості. Передчасне реагування на подразник притаманне 26,24% досліджуваних респондентів. Ця група була сконцентрована переважно на часі, ніж на правильності розпізнання подразника. Тенденції до запізнених реакцій продемонстрували 34,05% танкістів, однак збільшення латентного періоду реагування на подразник досліджувані компенсували правильністю відповідей. Іншими словами, перебуваючи в умовах інтенсивного потоку інформації, яку необхідно сприймати, ці військовослужбовці потребуватимуть значно більше часу на оброблення та ухвалення рішення.

Результати дослідження реакції на об'єкт, що рухається, засвідчують, що 28,63% військовослужбовців танкових підрозділів мають чітку тенденцію до точних реакцій на рухомий об'єкт. Це доводить урівноваженість нервових процесів досліджуваних. Така характеристика підтверджується результатами дослідження емоційно-вольових якостей, де більшість згаданих респондентів виявила високий рівень емоційної стійкості, стриманості та превалювання спокою над тривожністю.

Інтерпретуючи дані передчасних реакцій на об'єкт, що рухається, ми помітили, що 36,12% танкістів демонструють більшу кількість передчасних відповідей. Такі показники свідчать про неуврівноваженість нервових процесів із переважанням сили збудження.

Ми можемо припустити, що під час високої швидкості рухомого об'єкта психоемоційне напруження буде активізовано функціональний стан оператора, проте може знижуватися в умовах середньої швидкості рухомого об'єкта або монотонної праці. Варто зауважити, що більшість представників – молоді військовослужбовці віком від 25 до 35 років.

Запізнілі реакції продемонстрували 35,25% танкістів, що доводить неврівноваженість із переважанням гальмування. На нашу думку, представники цих груп будуть демонструвати ефективну роботу в умовах середньої та низької швидкості рухомого об'єкта та уповільнюватимуть просторово-часове сприйняття у разі підвищення швидкості.

Індивідуально-психологічні якості це певні особистісні утворення, необхідні для ефективного виконання бойового завдання. До них, на нашу думку, належать рефлексивність, відповідальність, почуття обов'язку та патріотизму, усвідомлення важливості своєї діяльності, товариськість, комунікабельність. Для психологічного вивчення перелічених якостей ми застосували 16-факторний опитувальник особистості Р. Кеттелла. Інтерпретуючи отримані дані, ми виявили, що відповідно до фактора «замкнутість-товариськість» група досліджуваних поділилась майже порівну. З них 53,33% мають ознаки замкнутої особистості і відповідно 43,67% є більш товариськими. Характеризуючи перших, варто сказати, що вони є більш вимогливими та критичними до себе та оточуючих. Такі військовослужбовці частіше за інших проявляють педантичність у підготовці до бойового завдання та точність у його виконанні, проте мають певні труднощі в комунікації з особовим складом. Трохи меншою є група товариських танкістів, які орієнтовані на спільну професійну діяльність, приділяють значну увагу морально-психологічному стану членів відділення та здатні встановлювати дружні міжособистісні контакти.

Досліджуючи «підпорядкованість-домінантність», ми виявили, що 66,67% цієї категорії мають виражену домінуючу позицію. Для них

важливе самоствердження та визнання їхнього авторитету в колективі. Свою думку позиціонують як єдино правильну, при цьому, часто нівелюють ідеї своїх колег, прагнуть до автономії та самостійності. Танкісти другої групи (33,33%) займають підпорядковану позицію, є більш гнучкими, скромними та поступливими, орієнтовані більше на пристосування до обставин, ніж до ініціювання їх змінення. Практично ідентичними виявилися результати дослідження за фактором «чутливість-жорстокість» та фактором «консерватизм-радикалізм». Таким чином, за даними першого фактора схильними до емпатії, співчуття та співпереживання виявилися 6,67% танкістів, що відповідає фактору «чутливості». Водночас вони схильні до рефлексії та здатні знаходити внутрішні причини помилок професійної діяльності. Переважну більшість досліджуваних (93,33%) можна охарактеризувати, як логічно мислячих скептиків, які здатні до героїчних та мужніх вчинків для досягнення мети. Результати другого фактора виявили 6,67% радикальних військовослужбовців, які володіють добре розвиненим аналітичним мисленням та орієнтовані на зміни. Готуючись до виконання бойового завдання, вони ретельно вивчають минулий досвід та вміло прогнозують майбутній хід подій. Решта (93,33%) протистоять новим ідеям та є прихильниками вже відпрацьованих планів та прийомів – консервативна група. Переважна більшість (73,33%) військовослужбовців танкових підрозділів здатна контролювати свій емоційний стан та поведінку. Діяльність таких військовослужбовців є впорядкованою, а екіпаж організованим та злагодженим. Цей фактор також вказує на наявність у них сили волі та врівноваженості психічних процесів. Танкісти з низьким рівнем самоконтролю (26,67%) частіше приймають рішення під впливом емоцій, настрою та своїх бажань. Також важливим аспектом для нашого дослідження є рівень самооцінки. Було встановлено, що більшість досліджуваних має адекватний рівень самооцінки – 53,33%, трохи менше половини військових мають завищену

Питання психології

самооцінку – 40% та 6,67% характеризуються низьким рівнем самооцінки.

Таким чином, опрацювавши та провівши інтерпретацію отриманих результатів першого зрізу (рис. 1) рівня розвитку психологічної готовності

військовослужбовців танкових підрозділів до виконання бойових завдань, ми можемо стверджувати, що більшість компонентів мають незадовільний показник розвитку. На цьому етапі виникає питання щодо уточнення змістового наповнення рівнів розвитку.

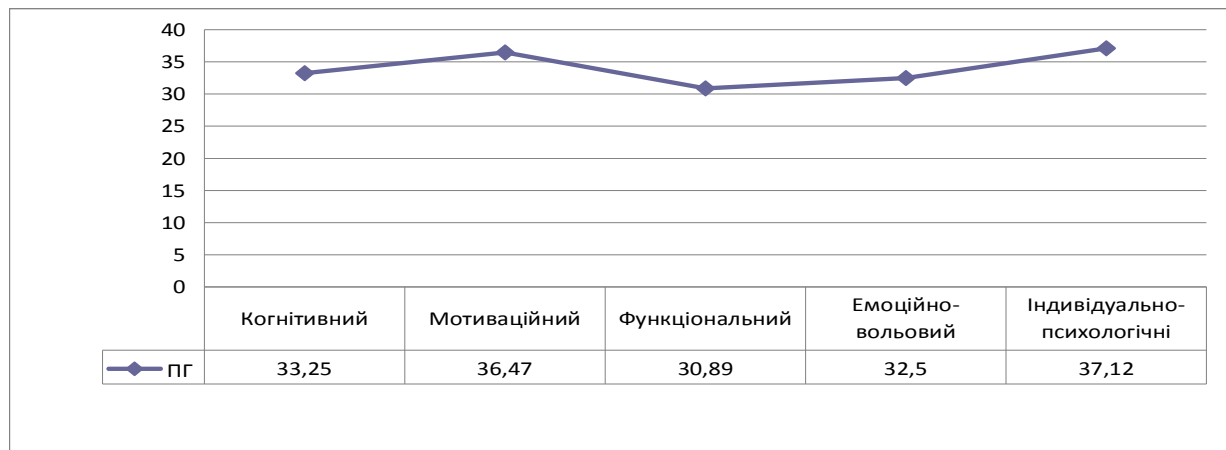

Рис. 1. Узагальнені показники рівня розвитку психологічної готовності військовослужбовців танкових підрозділів до виконання бойових завдань

Отже, виходячи з наявних наукових підходів, а також навчальних програм ВВНЗ, програм загальної базової та фахової підготовки, програми бойового злагодження, доцільно визначити три рівні розвиненості психологічної готовності військовослужбовців танкового підрозділу: низький, середній та високий. Зупинимось на них більш детально.

У разі **низького** показника розвитку психологічної готовності військовослужбовець танкового підрозділу демонструє непослідовність у своїх діях, несамостійність у вирішенні поставлених завдань, припускається істотних помилок. Аналізуючи конкретну ситуацію, має труднощі з прогнозуванням та не завжди помічає причинно-наслідкові зв'язки. Може відтворити елементи професійної діяльності екіпажу, але з істотними помилками. Повільно оцінює бойову обстановку та й загалом міркує фрагментарно. Спостерігається змішаність мотивів без акцентування на головній потребі. Незадоволеність результатами власних дій повністю нівелює мотивацію працювати далі. Байдужий до цінностей та інтересів товаришів у колективі. Дуже вразливий до наслідків бойової діяльності, повністю відсутня резильєнтність. Під час професійної діяльності метушливий,

невпевнений у власних діях, неухважний. Почувається пригніченим та спустошеним, швидко втомлюється. У моторному полі діяльності орієнтується, але сенсомоторні, сенсомовні процеси не сформовані. Уразливий до наслідків бойових дій, має труднощі з їхнім розпізнаванням, потребує значного часу та допомоги спеціалістів для відновлення психічного здоров'я. Вступає у конфлікти та провокує їх, бурхливо реагує на зауваження з боку колег та командирів. Професійну діяльність сприймає як примусову роботу, за яку платять гроші.

При **середньому** рівні розвиненості психологічної готовності військовослужбовець відтворює набуті знання у практичній діяльності. Іноді припускається помилок, які може швидко виправити. У знайомій обстановці (позиційна оборона, пристріляні позиції, знайома місцевість) почувається спокійно та впевнено, здатний ефективно діяти тривалий час. Демонструє окремі елементи творчого підходу до вирішення поставлених завдань. Демонструє інтерес до військової справи та традицій військової спільноти, проте основним мотивом залишається уникнення помилок та покарання. Під час виконання бойового завдання відчуває помірне хвилювання, тремтіння але може його опанувати.

Переважно правильно розуміє накази та цілевказівки, адекватно оцінює обстановку. Розуміє природу наслідків бойових дій, проте потребує часу та сторонньої допомоги для відновлення, має початковий рівень резильєнтності. Добре знає сенсорне та моторне поле діяльності, має достатньо сформовані сенсомоторні, сенсомовні реакції, що істотно прискорює реакцію на швидку зміну обстановки. Товариський, знаходить спільну мову з членами колективу та приймає до уваги конструктивні зауваження щодо помилок, яких припустився. Вміє вирішувати конфлікти та прислухається до думки колективу. Усвідомлює важливість, значимість своєї професійної діяльності.

Танкіст, що має **високий** рівень розвитку психологічної готовності, швидко орієнтується на новій місцевості, адекватно оцінює обстановку та власні сили. Проявляє творчий підхід у вирішенні завдань та вмільно застосовує нові маневри з використанням військової хитрості. Демонструє системно високі показники результатів виконання бойових завдань. Налаштований на удосконалення професійної майстерності, охоче ділиться набутими навиками з колегами. Має чітко сформований особистісний мотиваційний конструкт, який полягає в підвищенні професійної майстерності. Отримує задоволення від процесу виконання професійної діяльності. Психічно стійкий та може надати психологічну допомогу собі та товаришам. Здатний вести самостійні активні наступальні та оборонні бойові дії на першій лінії зіткнення. Може тривалий час ефективно діяти у будь-який час доби, в різному температурному режимі. Демонструє доведені до найвищого рівня автоматизму сенсомоторні, сенсомовні та ідеомоторні процеси. Не конфліктний та помірно товариський. Цікавиться новими розробками у сфері танкобудування та модернізацією бойових машин.

Висновки. Отже, в результаті проведеного дослідження стану психологічної готовності військовослужбовців танкових підрозділів до виконання бойових завдань з'ясовано

що вона наділена властивостями загальної психологічної готовності, з притаманним конкретної професійної діяльності забарвленням. Вона має свою специфіку прояву, конкретні компоненти, характерні чинники впливу. Так як провідними особливостями професійної діяльності військовослужбовців танкових підрозділів є постійно діюче психічне та фізичне навантаження. Важливим є саме рівень розвитку психологічної готовності щодо виконання бойових завдань, який виражається в когнітивному, мотиваційному, емоційно-вольовому, функціональному показнику та розвинених до належного рівня індивідуально-психологічних якостей особистості.

Таким чином, проведене експериментальне дослідження рівня розвитку психологічної готовності військовослужбовців танкових підрозділів до виконання бойових завдань дає підстави зробити висновки:

1. Застосований валідний психодіагностичний апарат дає нам змогу детально дослідити окремі компоненти психологічної готовності танкістів та отримати об'єктивні результати.

2. Отримані дані дослідження констатувального експерименту стали підґрунтям для виокремлення трьох рівнів (високого, низького та середнього) розвитку психологічної готовності військовослужбовців танкових підрозділів до виконання бойових завдань.

3. Інтерпретовано показники кожного з рівнів психологічної готовності танкістів.

За результатами дослідження встановлено, що більшість компонентів психологічної готовності розвинені на середній, а деколи і нижче середнього рівня, що є недостатнім для ефективного виконання бойових завдань.

З урахуванням результатів дослідження, перспективами подальших досліджень ми вбачаємо в розробці Програми розвитку психологічної готовності військовослужбовців танкових підрозділів до виконання бойових завдань та її апробації.

Список використаних джерел

1. Згурець С. И. Оружие Украины. Блеск стали: танки, боевые машины, бронетранспортеры : научно-популярное иллюстрированное издательство. Киев : DefenseExpress, 2011. 102 с.
2. Мул С. А. Психологія готовності офіцера-прикордонника до професійної діяльності : дис. ... д-ра псих. наук : 19.00.01. Київ, 2016 р.
3. Standard of nato amedp – 8.10 психологічне керівництво для лідерів через цикл розвитку. 2019. 80 с.
4. Yurkova Olga. Components, criteria and indicators of psychological readiness of tank units soldiers. Scientific Journal of Polonia University Periodyk Naukowy Akademii Polonijnej PNAP. Vol. 49, № 6, 2021. P. 139-145.

References

1. Zghurets S. Oruzhye Ukrainy. Blesk staly: tanky, boevye mashyny, bronetransportery [Weapons of Ukraine. Shine of steel: tanks, combat vehicles, armored personnel carriers] : nauchno-populiarnoe yllustrirovannoe yzdatelstvo. Kyev : DefenseExpress, 2011. 102 s. (in Russian)
2. Mul S. A. Psykholohiia hotovnosti ofitsera-prykordonnyka do profesiinoi diialnosti [Psychology of readiness of a border guard officer for professional activity] : dys. ... d-ra psyk. nauk : 19.00.01. Kyiv, 2016 r. (in Ukrainian)
3. Standard of nato amedp – 8.10 psykholohichne kerivnytstvo dlia lideriv cherez tsykl rozvytku . 2019. 80 s. (in English)
4. Yurkova Olga. Components, criteria and indicators of psychological readiness of tank units soldiers. Scientific Journal of Polonia University Periodyk Naukowy Akademii Polonijnej PNAP. Vol. 49, № 6, 2021. P. 139-145. (in English)

Summary

Aleshchenko V. doctor of psychological sciences, professor, Professor of the Department of Moral and Psychological support of troops (forces), National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskiy

Yurkova O. Postgraduate student of the moral and psychological support for the troops (forces) department of National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskiy

QUANTITATIVE AND QUALITATIVE ANALYSIS OF THE STATE OF PSYCHOLOGICAL PREPAREDNESS OF TANK UNITS FOR PERFORMING COMBAT TASKS

Introduction. *The full-scale invasion of the troops of the Russian Federation has become one of the greatest challenges since the independence of our state. From the beginning of the confrontation along the entire front line, tankers were conducting defensive and offensive operations, performing combat missions in the open and urban terrain, moving to certain areas and covering the state border. Thus, the range of professional activities of tank units is very wide, they are the "steel backbone" of all the Land Forces of the Armed Forces of Ukraine.*

The purpose of the article *is to publish the results of research on the quantitative and qualitative state of psychological readiness of servicemen of tank units to perform combat missions.*

Methods. *In the analysis of previous sources and scientific information on specific issues related to the research problem, we used both theoretical and empirical research methods, namely: retrospective analysis, synthesis, generalization, comparison, survey, questionnaire and testing.*

Originality. *The article highlights the results of the ascertaining stage of the study of the development of psychological readiness of servicemen of tank units to perform combat missions. The research was conducted on the basis of five components of psychological readiness of tankers, namely: cognitive, motivational, emotional-volitional, functional and individual-psychological. The elaboration and interpretation of the obtained results became the basis for the development of levels of psychological readiness of tankers.*

Conclusion. *Thus, as a result of research on the issue of psychological readiness of the individual, we logically conclude that the phenomenon of psychological readiness of the individual to work is endowed with the properties of general psychological readiness, but with the specific profession of coloring. Since the leading features of the professional activity of servicemen of tank units are constant mental and physical load, it is important the level of development of psychological readiness to perform combat tasks, which is expressed in cognitive, motivational, emotional-volitional, functional indicators and developed to the appropriate level of personal psychological qualities of individual.*

According to the results of the study, we conclude that most components of psychological readiness are developed at the average, and sometimes below average, which is insufficient for effective combat missions.

Key words: *psychological readiness; tank units; levels of development; combat task; components.*

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів.
Received/Поступила: 25.06.22.